

SEYİT RIZA'YA YARDIMA GİDERKEN
BUĞDAY TARLASINDA YAKILAN
BİR "KÜRDİSTAN FEDAİSİ":

**MUŞLU
HİLMİ
YILDIRIM**

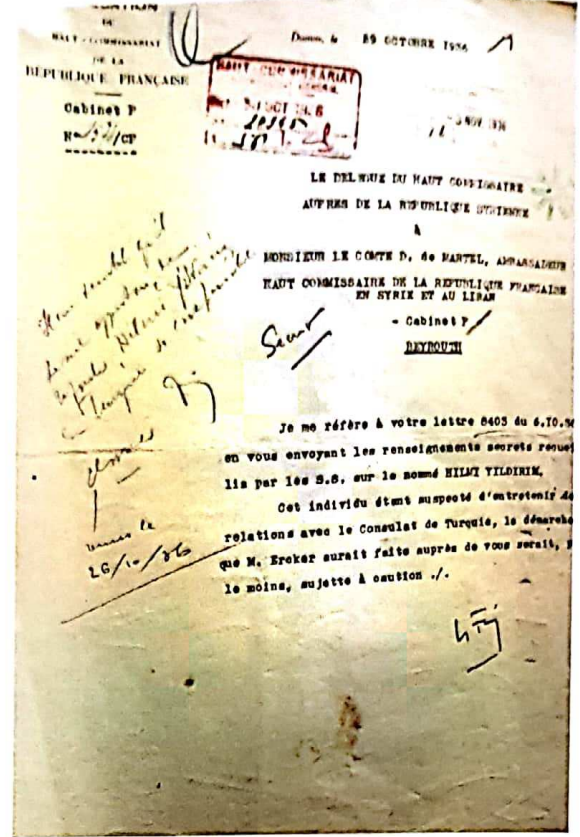
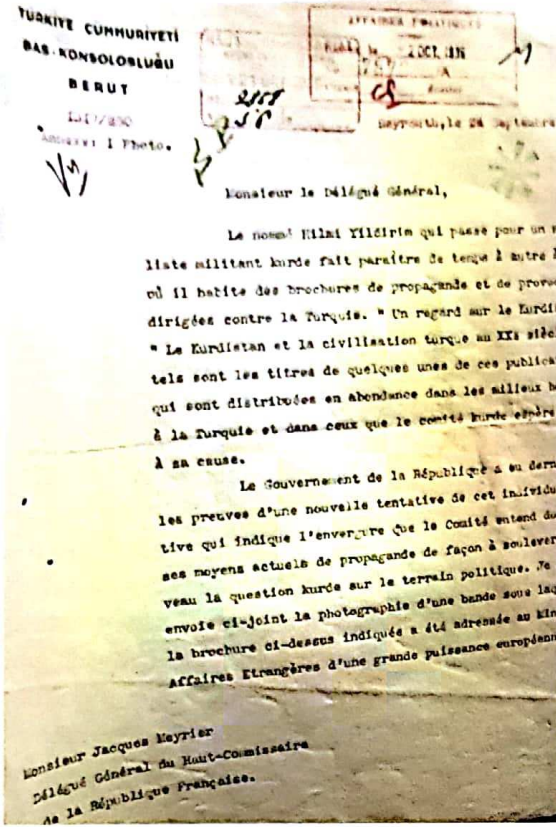
SEDAT ULUGANA

Tanzimat sürecinden sonra bir dizi başkaldırıya sahne olan Kürt siyaseti 20. yüzyılın ilk yarısını katliamlar ve sürgünlerle geçirdi. 1960'ların başında modern ve sol-ulusal temalar çerçevesinde kendini tekrar dayatan Kürt sorunu, Kürtlerin politik partiler ve örgütler kurmasını sağladı. Ekseriyetle isimlerinde Kürdistan sözcüğünü barındıran bu parti ve örgüt teşekküllerinden sonra Kürt coğrafyası parti-örgüt isyanlarına sahne oldu. Nitekim bu parti-örgütlerden bazıları günümüzde de -bazı taktiksel değişiklikleri saymazsak- ulusal argümanlar çerçevesinde askeri ve politik etkinliklerine devam ediyorlar.

Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen dağılması ve Kürdistan'daki ekonomik, demografik, politik yıkım Kürtleri ulusal kurtuluş hareketleri kurmaya zorladı. 1919'da Erzurum'da Cibranlı Halit Bey'in serkeşliğinde tekrar toparlanan ve temeli 1908 *Kürt Teavvün ve Terakki Cemiyeti*'ne dayanan *Kürdistan İstiklal Komitesi/Azadi*'nin ilginçtir makalenin temasını oluşturan Hilmi Yıldırım bu oluşumu "Kürdistan Müdafa-i Milliye-i Hukuk Cemiyeti" olarak adlandırıyor- organize ettiği ve devletin adeta erken doğum yaptırdığı 1925 direnişi başarılı olmadı. Bu günlerden başlayarak 1930'ların ortalarına kadar

süren Kürdistan'daki "tedip ve tenkil" döneminde en nitelikli Kürt isyanı 1926-1931 *Ağrı İsyanı*'dır. Ağrı İsyanı'nın *Zilan Katliamı* gibi bir imha hareketiyle sonuçlanmasından sonra, Ağrı Dağı'nda bulunan savaşçı ve politik kadrolar İran'a; Muş, Bitlis, Dersim, Sason gibi Kürdistan'ın iç bölgelerinde bulunanlar ile Türkiye'nin muhtelif yerlerinde yaşayan aydınlar da Fransa'nın kolonisi olan Suriye'ye -Fransız Hattı'nın altına- geçmek zorunda kalırlar. O günlerde askeri okul öğrencisi olan Muşlu Şabanzade Hilmi Yıldırım bunlardan biridir. Suriye'ye yenilgi psikolojisi ile iltica eden ve kendilerini kültürel-dilsel çalışmalara veren Kürt aydınları, ilk defa 1913'te Salih Bedirhan'ın *Rojî Kurd* dergisinde tartışmaya açtığı, 'Kürdistan'ın kurtuluşu silah-savaşla mı yoksa eğitim-barışçıl yöntemlerle mi mümkün' temalı "kılıç-kalem" metaforunu, 1930'larda *Hewar* dergisinde yeniden işlemeye başladılar. Zira kılıç defalarca denenmiş, başarılı olunamamıştır, miadı dolan kılıç bir kenara bırakılmıştır. Mezkur aydınlar her ne kadar artık kalemin hükmüne inanıyorlarsa da, Hilmi Yıldırım hala kılıcın hükmüne inanlardandı.

Hakkında birkaç Türkçe ve Fransızca istihbarat raporu dışında pek belge bulunmayan Hilmi Yıldırım'ın hangi tarihte doğduğu tam olarak bilinmese

de 3 Kasım 1936 tarihli Fransızca bir istihbarat raporuna göre 30'lu yaşlardadır. Buna dayanarak 1890'ların sonunda ya da 1900'lerin başında doğduğu söylenebilir. Rapora göre Hilmi Yıldırım Muşludur, eski bir Harp Okulu öğrencisidir. İstanbul'da Harp Okulu'nda elektro-mekanik üzerine eğitim almıştır. 1933'te okulu bırakıp bir süre orduda teknisyen olarak çalışmaya devam etmiş, daha sonra Suriye'ye kaçıp Şam'da Sultan Selim Tekkesi'nde yaşamaya başlamış ve *Karaouani* isimli bir şirkette günlüğü 5 franktan az bir ücrete, daha sonra da günlüğü 9 franka şehir fuarında çalışmaya başlamış, raporun yazıldığı 1936'da ise işsizdir.²

Yaptığımız bir araştırmada kendisinin Kürt siyasetçi ve Avukat Ruşen Arslan ile akraba olduğunu öğrendik. Bunun üzerine Hilmi'ye dair bazı bilgileri Arslan'dan öğrenebildik. Arslan'ın aktardıklarına göre Hilmi, o dönem Muş'a bağlı

olan *Geliyê Aliya* köyünden Feqî Yusuf'un oğludur.³ Annesi ise Muş'un köklü ailelerinden Şabanzadelere mensuptur. Küçük yaşlarda Muş'a okumaya gelen Hilmi, dayı tarafına intisap eder ve böylece artık Şabanzade sanıyla anılmaya başlar.⁴ Askeri okulda öğrenciyken "Kürtçülük" propagandası yaptığı gerekçesiyle kovuşturulmaya uğrar. Bunun üzerine Türkiye'den kaçıp Suriye'de Kürt aydınlarıyla buluşup politik çalışmalara katılır. Basmış olduğu iki fasikül, öncelikle Türkiye'nin Beyrut Konsolosluğu'nun dikkatini çeker. Konsolosluğun Ankara'ya haber vermesi üzerine mezkur fasiküllerin Türkiye'ye girişi yasaklanır.⁵ Daha sonra Türk makamlarının başvurusu üzerine bu sefer Fransız istihbaratı devreye girer.⁶ Suriye'deki Fransız istihbaratının hazırlanmış olduğu rapora göre, Hilmi şüpheli olan yoksul görünüşüne rağmen "Une Voix de Kurdistan -Kürdistan'dan Bir Ses", "Le

Kurdistan et la civilisation Turque au vingtième siècle- Kürdistan ve 20. yüzyılda Türklerin Medeniyeti" başlıklı iki farklı broşür kaleme alıp matbaada basmış ve ücretsiz dağıtmıştır.

Şüphesiz Hilmi'nin bu yayınları, Kürt komitesinin Şam ve Halep gibi büyük kentlerde yürütmüş oldukları propagandanın görsel ve yazınsal parçasını oluşturur. Nitekim sesli propagandanın en önemli ayağı ise, Seîd Axayê Cizravî'nin sesinden Kürtçü propaganda içeren şarkıların yer aldığı taş plaklardır.⁷

Fransız istihbaratına göre şüpheli olan Hilmi Yıldırım, Beyrut'taki Türk konsolosluğu ile gizli bir ilişki içindedir. Konsolosluğun Yıldırım'ın yazılarını şikayet etmesi, yalnızca şüpheyi başka tarafa çekmek için yapılmış bir eylemdir. Lakin, Fransız istihbaratının Suriye'deki Kürt aktivistleri birbirine düşürmek gibi hassas bir politika yürüttükleri de döne-

Kürt Tarihi

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Karar Sayısı
4724

Kararname

Muşlu Kürd Hilmi Yıldırım tarafından yazılıy Çam'da çıkarılan "Une Voix de Kurdistan" adındaki kitabın , Matbuat Kanununun 51 inci maddesi hükmüne göre meslekete sokulmasının ve satışının yasak edilmesi ve mevcutlarının toplattırılması; Dahiliye Vekilliğinin 29/5/936 tarih ve 736 sayılı tekerresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 2/6/936 da onanmıştır.

2/6/936

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

B. V.

J. H. H. H.

Ad. V.

E. S. S. S.

M. M. V.

K. A. A. A.

Da. V.

S. R. R. R.

Ha. V.

H. P. P. P.

Ma. V.

E. S. S. S.

Mi. V.

S. A. A. A.

Na. V.

A. Ç. Ç. Ç.

İk. V.

C. S. S. S.

S. I. M. V.

M. P. P. P.

G. I. V.

K. A. A. A.

Zr. V.

M. S. S. S.

080 18 01 02 65 46 12

Şukriyê Perîxanê, Şeyh Sait'in kardeşi Şeyh Abdürrahim gibi isimler yer alacaktır. Birliğin komutanı ise Yüzbaşı Tevfik olacaktır.¹³ Daha sonra söz konusu gerilla birliği Türkiye sınırları içerisinde pusuya düşürülecek ve infaz edilecektir.

Şeyh Abdürrahim'in oğlu Fevzi Bilgin, ailesinin Tekirdağ'da sürgünde iken Savurlu Hüseyin adlı bir şahsın 1937'de Suriye'den gizlice Tekirdağ'a gelerek kendilerini ziyaret ettiğini ve Şeyh Abdürrahim'den mesaj getirdiğini söylüyor.¹⁴ Hüseyin'in aktarımına göre, Fransızlar

Kürt militanlarının politik çalışmalarından son derece rahatsız olmakta ve kendilerini her seferinde sınır dışı etmekle tehdit etmektedirler. Fransızlara güvenmediklerini, daha çok İtalyanların desteği ile ileriki günlerde Türkiye'ye geçip Dersim'de bir isyan başlatacaklarını iddia eden Hüseyin Bey, Şeyh Abdürrahim'in ailesinin Tekirdağ'a sürgün edildiği için son derece üzgün olduğunu, lakin Suriye'de kurmuş oldukları *Kürdistan İslami Partisi*'nin çalışmalarına hız verdiğini söylemiştir.

Bu bilginin sahilik dere-

cesini bilemiyoruz. Söz konusu Türk ajanının da aktardığı gibi, Suriye'deki Kürt komitesi İtalyanlar ile ilişki içerisinde olmuş, buna karşılık "Kürdistan İslami Partisi" isimli bir oluşumun varlığı ne Türk belgelerinde ne de Fransız arşivinde mevcut değil. Kaldı ki, tamamına yakını Kızıbaş Kürtlerden oluşan Dersim bölgesine İslami (ki şüphesiz sünni-şafii orijinli bir yapılanmadır) patentli bir oluşum söylemi ile gitmek pek de mantıklı değildi. Celadet Bedirhan gibi nasyonalist ve seküler eğilimli şahısların böylesi bir oluşumun içinde yer alamayacakları da hesaba katıldığında, bu İslami söylemin stratejik değil de taktiksel olarak kullanıldığı söylenebilir.

Bu günlerde hummalı bir çalışmanın içine giren öncü birlik, 1937 yazında Suriye'den Türkiye'ye giriş yapar. Grubun infazını birinci sayfada duy-

bu çocuk muvaffakiyetli tahakkük aylarını o zaman bir de daha fazla muvafakata kavuşur, akül halde bu bin mürşid arttırmak mümkün değildir.)

Hacı ve Tevfik , aynı muvaffakiyetle Anadolu ve Celâdetin tahakküküne dahil gıbmâsından dolayı da Celâdet tahakkükü , diğerleri meşru hakları ve nihayet emenîleriyle beraber bu zıtlığı bildirdiler . amâniyet , bin emenînin bîna alması , diğer iki bin emenî ile birlikte bu para ile ipe bağlanmaları fikrindeydiler . fakat Hacı , büyük bir isabeti nefis meselesi hakkında olduğu bu ipe böyle de para ile kat'iyen toplanmış olmayacağı söyledi ve emenîler de " o buldu düğünüm . ota gımlilik oradaki adâmlarınca - yani Türkiye'deki kurtlarca - biraz kuvveti help verecek emenîler peşine . İnşallah bir de bir gımlilik bulurak paranın miktarını artırma çabaları " diye bu fakla nihayet verdiler .

2 - kurtlarla emenîler arasında yapılacak işler hakkında konuşulan ve eğer para kâfi gelmez idi , yapılması olan şeyler şunlardı!

Yüzbaşı - Yüzbaşı Tevfik Riyasetinde Hacı emenîlerine bir heyet muvafakata giderek bu heyete giderek mürşid mevât şunlardı:
Yüzbaşı Tevfik Cemil , gazir ve ihtilâli ve muharir Hilmi Yıldırım , çanda mukim gayh Saidin biraderi gayh Abdürrahim gazir , ihtilâli Hacıda mukim gayh Musa Çiğirhan , Hamaşkeyf civarındaki Hamaş keyfî rehinmaktul Bein Ferihanin oğlu Çukru (bu çocuk otuz - otuz üç yaşlarındadır . Hacı emenîlerindedir . fakat Hacı ve diğerleri bu Çukru Bein a Ferihan aya fevkalâde birer emenîler . aza bu emenî meşur bir ailye mensup olup Hamaşkeyf civarındaki Hamaş keyfînesine bu çocuk babasının ve büyük babasının tahakkül nüfusuna malikiyet . Ferihan bu Çukrunun babasının emenî olup kurtlar arasında bir jandark kadar muhteremiyet bu Çukru Elinefren de emenî ve kâbilî malik edilme de , pek müteber bir kimsedir . lakin pek basiretli , pek âkıllıdır . düğününde gay Türkiye girme , herç otak Türkiye'den istihbar etmek ve iflahıdır .

030 10

bu çocuk muvaffakiyetli tahakkük aylarını o zaman bir de daha fazla muvafakata kavuşur, akül halde bu bin mürşid arttırmak mümkün değildir.)

Yüzbaşı - bu heyetli muvafakata muvafakata tahakkük üzere bir heyet muvafakata bulunacaktır . bunlar Mardin dağlarından geçerek ve gıbmâda yakir para götürerek dört gıbmâ Hacı emenîlerine götürülecektir .

Balisen - heyetli muvafakata üzere para götürmek için istiyor . fakat emenîleri taşıması biraz güçtür . İhtisâs İhtisâs emenînin muvafakata yakın bir akül de Allah da götürerek , Hacı , akülîmleri kadar muvafakata götürülecektir .

Mallan - Fiyakı doldurmak için akül , makûneler , bin herut kurşun , kapalı götürülecek .

Hamaşkeyf - kurtlar tetarik olmaları görülecek .

Balisen - para götürülecek .

Bulîkan - Kâbilî bir takım emenîler , emenîler , risaleler , tetarik olmaları görülecek .

(Not - Hacı gımlilik bu heyete dahil olmayacağı . fakat çocuklarından birini emenî yollanacaktır . aza Hacı , emenînin Fransızlarla arayı barmamak , bilâhaza emenî arası ve emenînin alınması na meydan vermemi istiyor . emenînin - emenîni daha büyük ve vâki işlere aklıyor . Celâdet ve diğerleri ise bu taraftaki büyük muvafakata emenî Hilmi Yıldırım , gayh Abdürrahim , Çukru Bein Ferihan ve Balise için böyle bir muvafakata emenî a zevk ve safa sayılır . Yüzbaşı Tevfik gımlilik Hacı bu emenînin bu sonu meşur işe girme karar vermesinin iki büyük emenî var : birini - vaktile arzoluğunda Hacı Tevfik , Midyat Hacı aza belediye rehin emenînin oğlu Hüseyin ve gayh Musa Çiğirhanın Suriye tabiyetinden inkatille Suriyeden İhtisâs hakkında bir emeniyet Hamaşkeyf kararı vardı . Hacı Beşuta giderek bu kararın alınmasını çabalarıdır . fakat Suriye'deki emeniyet emeniyet ve istihbaratı ankeriye emenîleri arasında rekabet ve emenî yüzünden ve kurtların

030 10

10

ran Tan Gazetesi'ne göre, gerilla birliği 8 Temmuz akşamı Nusaybin'in 20 kilometre doğusunda yer alan bir noktadan Türkiye'ye geçer. Gazeteye göre birlik Şeyh Said'in kardeşi Şeyh Abdürrahim, 1933'te öldürülen Şeyh Fahri'nin kardeşi Şeyh Misbah, Şeyh Sait isyanında yer almış olan Liceli Kör Cemilê Seyda ve adamları, Savurlu Hüseyin, Balıkesir'den Diyarbakır'a mahkeme için gönderilirken Müslimiye istasyonundan Suriye'ye kaçan Ziya ve adamlarından oluşmaktadır.¹⁵ Bilgin'e göre ise bu öncü birlik Şêx Abdurrahim (Silahlı gerilla gurubunun başkanı), Silvanlı Şêx Misbah (Şêx Şemseddin'in yeğeni), Lice'li Cemilê Seyda, Lice'li Halidê Şerif, Lice'ye bağlı Teleyti köyünden Abdülsamed, Lice'ye bağlı Mark köyünden Mehmetê Hat, Selahaddinê Seyithan (Muşlu Seyithan'ın oğlu - Seyitxanê Usivê Seydo),¹⁶ Muşlu Hilmi Bey (Brusk),¹⁷ Yüz-

başı Hüseyin (Mardin Savurlu), Yüzbaşı Ali Bey (Mardin Savurlu), Yüzbaşı Mustafa (Mardin, Serreş Bahıstanlı), Hasan Ağa (Palu Karaşex köyünden), Yüzbaşı Ziya (Dersim -Demegan Aşiretine mensup),¹⁸ Hacı Tayip ve Süleyman Seliki Bariyê adlı şahıslardan oluşmaktadır.¹⁹

Grup 9 gün boyunca dağlık araziye kullanarak²⁰ Bismil yakınlarına geldiğinde artık daha ihtiyatlı davranmak zorunda kalır. Zira düz olan arazide kendilerini kamufle etmek gibi bir zorluk ile karşı karşıya kalırlar. Bunun için artık gündüz uyuyup gece yürümeye karar verirler. Ne var ki, bir şafak vakti Aşağı Salat köyü yakınlarında Romanya göçmeni Nasuh isimli bir köylü tarafından fark edilirler.²¹ Sinan Nahiyesi müdürü ve Bismil Jandarma Kumandanlığına haber verilmesiyle birlikte, Mardin ve Diyarbakır'da hazır bulunan jandarma müfrezeleri

ile çevre köylerden toplatılan milisler ve işbirlikçi köylüler, grubun bulunduğu buğday tarlalarına operasyon düzenler, çatışmalar aralıklarla yaklaşık iki gün sürer.²² Operasyon komutanı Binbaşı Hamdi somut bir sonuç almak için etrafını tamamen sarmış oldukları buğday tarlalarının ateşe verilmesini emreder. Böylece bu gerilla grubu diri diri yanarak can verir. Gruptan sadece Selahattin sağ kurtulur, lakin daha sonra bir grup köylü tarafından kurşuna dizilir. Çatışmada yine Zülkif isimli bir jandarma eri ölür ve Diyarbakır Merkez Karakol Komutanı Faruk da yaralanır.²³ Şeyh Abdürrahim'in oğlu Fevzi Bilgin'e göre Hilmi Yıldırım da bu yakılan grubun içindedir. Lakin, bu toplu infazi haber yapan Tan gazetesi çarpıcı bir iddiada bulunuyor. Gazeteye göre Hilmi Yıldırım, grup daha Türkiye hududunu

aşmadan, yolda vaktiyle Şeyh Said'in aleyhinde yazılar kaleme aldığı için Cemilê Seyda tarafından öldürülmüştür.²⁴ Tan'ın bu iddiasının sahilliği şimdilik bilinmese de filizlenme aşamasındaki Kürt hareketine karşı bir psikolojik girişim olması mümkündür. Nitekim bu toplu infaz olayı birkaç gün sonra bir Fransız istihbarat raporuna yansır.²⁵ Raporda sadece Şeyh Abdürrahim, Yüzbaşı Hüseyin ve Şabanzade Hilmi Yıldırım'ın ismi geçiyor. Rapora göre, Hilmi'nin de içinde bulunduğu grup, Türk kuvvetleri tarafından infaz edilmiştir. Kaldı ki, gazete üstüne basarak "serseriler" olarak itham ettiği bu grubun "çapulculuk için hududu geçen takımdan" olmadığını, amaçlarının politik olduğunu, Piran (Dicle) ve Palu taraflarında komiteler kurmak, Güneydoğu'da "asayiş bozmak", daha önce öldürülen Şeyh Sait ve bazı direnişçilerin intikamını almak ve Dersim'de

başkaldıran Seyit Rıza'ya yardım etmek niyetinde olduklarının altını çiziyor. Lakin hiçbir şekilde grubun "Kürtlük" yada "Kürdistan" temalı motivasyonuna vurgu yapılmamaktadır.²⁶ Buna karşılık bazılarının üstünde politik beyannameler vb. dökümanlar çıkmıştır. Serseri olarak lanse edilen bu grup politik bir yapılanmadan geliyordu ve ülkenin güneydoğusunda "masum halkı" işgal edip kandıracaktı.

Hilmi ve arkadaşlarının ölüm haberi, "hattın altında", yani günümüz "Rojava"sında tez yankılanır. Bu nadide şahsiyetlerin "şehadeti" duyulur da dengbêjler hiç boş durur mu... Dengbêjler bu feci katliama dair birçok ağıtsal şarkı besteleyip söylediler. bu şarkıların bazılarının kahramanı Cemilê Seyda, bazılarının Şeyh Abdürrahim bazılarının ise Selahattin oldu. Ama Hilmi'ye yakılan bir ağıt ya da isminin geçtiği bir şarkı yoktur. Zira Hilmi ne bir aşiret

sahibi beyzade ne de tekke sahibi bir şeyh idi.

Hilmi Yıldırım, tipik bir 1930'lu yıllar Kürt aydını idi. Savundukları, yaşadığı kafa karışıklığı ve zihninde sınırları muğlak olan Kürdistan ve tanımı net olmayan Kürtlük olgusu ile çağdaşlarına tıpa tıpa benziyordu. Net olduğu tek şey, dönemin Kürdistan coğrafyasının tarumar edildiği, Kürtlük bilincinin ayaklar altına alınıp ezildiği gerçeği idi. Söz konusu dönemde Kemalizmin bu yok edici şiddet yönelimine cevap olabilecek politik bir dinamik ihtimal dahilinde bile değildi. Nitekim şiddetin mağdurları karşı şiddeti kullanmayı seçeceklerdi. Hilmi Yıldırım "karşı şiddet" seçeneğine inanan ateşli bir Kürt genci idi. Bunun için daha 30'lu yaşlarında iken, Dersim'e yani Seyit Rıza'ya yardım etmeye giderken Batman - Diyarbakir karayolu civarındaki bir buğday tarlasında can verdi. ●

DİPNOTLAR

- 1 Celadet Bedirhan'ın "Gazinda Xencera Min - Hançerimin Sitemi" isimli anlatısı bu günlere denk gelir. Hançer bir gün dile gelir ve sitem etmeye başlar: "Ben ki savaş meydanlarında düşmanın kanına doymazdım, ama sen beni bir köşeye attın, ara sıra sadece kalemini keskinleştirmek için kullanıyorsun" der. Hançerinin sitemini metanetle dinleyen Celadet, yine de kalemden vazgeçmez.
- 2 Le Délégué du Haut Commissaire Auprès de la République Syrienne'den Monsieur le Comte D. de Martel 'e (Ambassadeur Commissaire de la République Française en Syrie et au Liban-Cabinet Beyrouth), no: 20145/56, Damas, Le 29 Octobre 1936- 29 Ekim 1936 Şam.
- 3 Muş'un 1916 yılında Rus işgaline uğraması üzerine ailesi Bingöl'e yerleşir. Alle günümüzde de Bingöl'de ikamet etmektedir.
- 4 Ruşen Arslan ile 21 Eylül 2017 tarihinde İstanbul-İsmail Beşikçi Vakfı'nda yapmış olduğumuz görüşme.

- 5 "Muşlu Kürd Hilmi Yıldırım tarafından yazılıp Şam'da çıkarılan "Une Voix de Kurdistan" adındaki kitabın, matbuat kanununun 51. maddesi hükümüne göre memlekete sokulmasının ve satışının yasak edilmesi ve mevcutlarının toplatılması, Dahiliye Vekilliğinin 29/5/1936 tarih ve 736 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 2/6/1936' da onanmıştır." Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), BCA, 30 18 1 2 65 46 12 (2 Haziran 1936).
- 6 Türkiye Cumhuriyeti Başkonsolosluğu-Beyrut'tan Monsieur Jacques Meyrier'e (Délégué Général du Haut Commissaire de la République Française -Beyrouth), dossier no : 2858/56 - Beyrouth Le 24 Septembre 1936- 24 Eylül 1936 Beyrut.
- 7 Le Directeur de la Sureté Générale Inspecteur Général'den Monsieur le Chef du Cabinet Politique'ye (Haut Commissaire de la République Française en Syrieenne et Liban) ,dossier no:12765/56-

Beyrouth Le 25 November 1936- 25 Kasım 1936 Beyrut.

- 8 Le Délégué du Haut Commissaire Auprès de la République Syrienne'den Monsieur le Comte D. de Martel 'e (adı geçen rapor).

9 A.g.e. Yasağın sebebi ilginçtir: Cezire bölgesini hala Botan mirliğinin mülkü olarak gören Bedirhan kardeşlerin tekrar bir emirlik tesis etmelerinden korkulmuş.

- 10 İhsan Nuri'nin 1927'de Bağdat'ta Türkçe kaleme aldığı olduğu "1925 Kürt Kıyımı" isimli broşür ses getirmişti. "El İstiklal" matbasında basılan bu yayını Fransız istihbaratının dikkatini celb etmiş, Fransızcaya çevrilmiş ve Suriye'deki yetkililere gönderilmiştir. İhsan Nuri bu yayında dönemin Kürdistan ahalisini uzunca anlatmış, özellikle de Şeyh Sait hareketinin başarısız olma sebepleri üzerinde durmuştur. Bknz: Le Chef de la Battalion Mortier Chef du S.R. des Etats Syrie et du Djebel Druze 'den Le Li-Colonel-Directeur du S.R Beyrouth'a

(Revolution KURDE), Dos: 396/A , 5 Février 1927, Damas - 5 Şubat 1927 Şam.

- 11 Bu ajanın Türkofon eski bir Osmanlı vatandaşı eşraf-tüccar, Kemalist rejimden affedilmeyi bekleyen Yüzelliklerden bir zat ya da Cumhuriyetin tesis edilmesinden sonra Suriye ya da Lübnan'a kaçan Osmanlı sarayı efradından veyahut Osmanlı devrinden kalma orada yerleşik olan bir ailenin ferdi olması ihtimal dahilindedir. Zira bir raporda sarfettiği "Osmanlılık" vurgusu bu düşünceyi destekler niteliktedir: "Tevfik bana 'Haco'nun sana çok selamı var, 'bizi unutmasın, yardımını esirgemesin. Gayemim birdir.' dedi. Eğer vaktin varsa birlikte gidelim.' Ben 'hay hay! ben hiçbir zaman muavenetten geri durmadım, yine de durmam fakat sizin Şam'daki arkadaşlarımızı sırf Kürtçülüğü düşünüyor. Biz ise Osmanlılığı düşünüyoruz. Kürtlük zayıftır, Osmanlılık kuvvetlidir.' dedim" BCA, 30 10 113 773 19 (22 Ağustos 1936).

- 12 A.g.e. Söz konusu ajanın aktarıklarına göre Devletler arası dengeleri iyi gözeten kadrolar, Kemalistler ile araları iyi olan Fransız ve İngilizlerin bu isyan hazırlıklarına dair birşeyler duymamalarına özen gösterir, daha çok, Sevî antlaşması ile Anadolu'nun verimsiz toprakları verilerek "kandıran" İtalyanlarla görüşür, İtalya'nın Beyrut konsolosluğu ile görüşen Haco Ağa ile Celadet Bedirhan, İtalyan yetkililerin "Kürt halkına olan dostluklarının nişanesi" olarak teklif ettikleri bin liralık yardımı Haco Ağa az bulup red eder, son çare olarak nicedir paslaştıkları Ermeni Taşnaksutyun'un varlıklı simalarına yönelirler. Ermenilerin "Para bizden, savaşsız sizden" kabilindeki teklifine her ne kadar sıcak bakılsa da, son tahlilde teklif edilen para yine az bulunur. Başta "Türkiye'de bir Kürt isyanı" fikrine temkinli yaklaşan Celadet Ali Bedirhan, Ermeni komitecilerden Garo Sasuni, Doktor Melkonyan gibi isimlerin 'dünya savaşı yaklaşıyor. Bu savaş mazlum Kürt ve Ermeni halkı için büyük fırsatlar sunacaktır' yönündeki telkinatlar sayesinde olumlu düşünmeye başlar.
- 13 Le Capitaine Collet'den (Officier de Renseignements Damas Ville) Délégation Française de l'Etat de Syrie Service des Renseignements Damas ville'e, FICHE de Renseignements no : M.H.5, Damas, Le 29 Septembre 1927 - Şam 29 Eylül 1927. "Yüzbaşı Tefvik Vanlı bir Kürt olup babasının ismi Cemil'dir. Tahminen 1874 yılında Van dolaylarında doğmuş, İstanbul'da polis komiserliği yapmıştır. 150'likler listesinde olup, şimdilerde Şam'da yaşamaktadır. Şam'da kendisine ait mülk olmayıp, Van'da mülkü vardır. Evli olup biri kız, biri erkek iki çocuğu var. Kızı İstanbul'da annesi ile birlikte (Tevfik'in eşi) yaşamaktadır, oğlu ise Antakya Koleji'nde öğretmendir. Tefvik daha önce Sinop, İstanbul, Selanik, Kahire, Beyrut ve Şam'da polis şefi olarak çalışmış, en parlak görevleri Şam'da birinci sınıf polis komiserliği ve İstanbul polis şefliğidir. Kemalist makamların üzerinde durduğu Kürt milliyetçisi bir şahıstır. Mahmut Şevket Paşa cinayeti zanlılarından biriyle bağlantısı çıkmış, ki o zaman Tefvik İstanbul polis şefi idi. Bundan dolayı Cemal Paşa tarafından Sinop'a sürgün edildi. Birinci Dünya Savaşı boyunca da orada kaldı. Savaştan sonra eski yerine dönüp bu sefer pasaport kontrol bölümünün başına geçti, Kemalist ordunun İstanbul'a girmesinden sonra Selanik'e kaçtı, orada Türk gazetesi "Hakikat"te Kemalizm karşıtı makaleler yazdı. Türk-Yunan hükümetleri arasında yapılan nüfus mübadelesinden sonra Kahire'de oğlu ile buluşup Beyrut'a geçti. Son durağı ise Şam oldu. Şam'da iki yıl boyunca, Vakum Yağı (Vacuum Oil) tesisinde gece bekçisi olarak çalıştı. Daha sonra Hasan El Hüseyin Taşınmacılığın yetkililerinden biri oldu. Fransızca bilir ve konuşur, Kürdistan'da etkili bir figürdür."
- 14 Fevzi Bilgin, *Yakılan Şêx*, Verlang-Hinar, 2014, s.196. "Şêx Mehmet Mehdi'den nakledilmiştir. Sene 1937'de evime misafir olan bir kişi geldi. Gece evimde kaldı önce kendisini tanıttı. "Ben Şêx Abdurrahim'in silah arkadaşıyım. Suriye'den geliyorum ismim Hüseyin'dir. Savurluyum." Kardeşimden bana yazılmış mektubu açıp okudum. Mektupta gerekli bilgiler vardı. Daha sonra Hüseyin bey bana Suriye'deki faaliyetleri hakkında gerekli bilgiler sundu. Suriye'de durumumuz çok iyi değildir, Fransızlarla, TC Hükümeti işbirliği yaparak bizleri ikide bir uyarıyorlar sizleri sınır dışı ederiz. Suriye'de artık kalmamız gittikçe zorlaşıyor Kürd ulusal hareketimizi Suriye'den Kürdistan'a taşıyacağız. Amacımız İtalyanların desteği ile Dersim'den hareketi başlatmaktır. Bu bilgileri sunduktan sonra gece evimde kaldı. Sabah olur olmaz vedalaşarak evimden ayrıldı. Hüseyin Bey Suriye'ye döndükten sonra Kürdistan'a dönme hazırlıklarına başlıyorlar."
- 15 "Fesatçı Bir Çete Cenup Hududu Boyunda İmha Edildi", *Tan*, 18 Temmuz 1937, s.1, 11.
- 16 Fransız arşivinde Selahattin'in 1932 yılında Suriye'ye geçtiği ve daha 15 yaşlarında olduğuna dair bir belge mevcut. "1937 yılında, 19-20 yaşlarındayken amcası Tefvik'i Amude'de bırakıp Hilmi ile birlikte Türkiye'ye geçip savaşmaya karar verir. Nitekim babası Seyithan sınır geçememiş, Mardin dolaylarında yaşamını yitirmişti. Sözlü Kürt tarihinde özellikle de dengbejlik anlatılarında güçlü bir figür olan Seyithan'ın oğlu ve kardeşi Tefvik'in Fransızlara aktardıkları sanırım "Seyithan Efsanesi" ne dair ilk yazılı bilgi niteliğindedir. Directeur de la Sureté Générale Inspecteur Général des Polices (Source : Surete Kamechlie)'den Monsieur le Chef du Cabinet Politique'ye (Haut Commissaire de la République Française en Syrienne et Liban), dossier no:413 Beyrouth Le 25 janvier 1932- 25 Ocak 1932 Beyrut.
- 17 Ruşen Arslan'ın da o dönem subay olan bir akrabasına dayanarak aktardığına göre, Hilmi bu grubun içinde kesin olarak yer almıştır. Öte yandan "Brusk" mahlasının "Yıldırım" sözcüğünün Kürtçe karşılığı olduğu malum. Lakin bu mahlasın Hilmi tarafından ya da dönemin Kürt çevresinde kendisi için kullanılıp kullanılmadığını bilemiyoruz. Şayet kullanıldığını ve Hilmi'nin de kendisini böyle tanıttığını varsayarsak, kendisini Kürt tarihinde, bilinen "ilk Kürtçe kod isim" kullanılan militan olarak addedebiliriz.
- 18 "Fesatçı Bir Çete Cenup Hududu Boyunda İmha Edildi", *Tan* grubun içinde yer alan Ziya'nın "İhanet" edip arkadaşlarını ihbar ettiği bilgisi *Tan* gazetesinin söz konusu haberinde de mevcuttur. (...) Çetenin şüpheli hareketlerini evvela Romanya göçmeni Nasuh görmüş, çetedeki kaçak Ziya ,bir aralık sıvışarak köylülerin yanına gelmiştir. Ziya ,hemen küçük bir pusula yazarak çetenin kimlerden müteşekkil bulunduğunu bildirmiş, bunun üzerine nahiyeye müdürü Hakki, harekete geçerek üç jandarma , korucu ve bir köylü olduğu halde eşkiyanın üzerine gitmiştir." Ayrıca bkzn: BCA,30 10 113 773 19 (22 Ağustos 1936) Anladığımız kadıyla Türk devleti grubun ülkeye giriş takviminden ve güzergahından haberdardı. Zira söz konusu Suriye'deki ajan, devlete düzenli olarak bilgi aktarıyordu: "Evelen Yüzbaşı Tefvik riyasetinde Sason muntkasına bir muavenete gidecek, bu heyette girecek maruf zevat şunlardır: Yüzbaşı Tefvik Cemil, Şair ve ihtilalci ve muharrir Hilmi Yıldırım, Şamda mukim Şeyh Said'in biraderi şeyh Abdurrahim, Şair Şeyh Musa (Şeyhmus) Ciğerhun (Cigerxwin), Hesenkeyf civarındaki Raman aşireti reis maktul Emin Perihan'ın oğlu Şükrü (...) Saniyen; bu heyeti muaveneye (yardımcı) müsella (silahlı olarak) takriben otuz kişi radesinde bulunacaktır. Bunlar Mardin dağlarından geçerek ve gündüz yatıp gece yürüyerek dört günece Sason muntkasına yetişeceklerdir. Salisen; heyeti muaveneye birer tane yedek silah almak istiyor. Fakat götürmesi taşınması müşküldür. Lakin laalk gidecek adamın nisfına yakın bir adet de silah da götürülecek, keza alabildikleri kadar cephane götürülecek. Babian; fişenk doldurmak için aletler, makineler, barut, kurşun, kapsül götürülecek. Hamisen; Bombalar tedarik olunursa götürülecek. Sadisen; para götürülecek. Sabian; Matbu bir takım mensurlar, destanlar, risaleler tedarik olunarak götürülecek."
- 19 Fevzi Bilgin, *Yakılan Şêx*, s. 197.
- 20 "Fesatçı Bir Çete Cenup Hududu Boyunda İmha Edildi", *Tan*, 18 Temmuz 1937, s.1, 11.
- 21 A.g.e.
- 22 A.g.e. Gazeteye göre çatışma birkaç saat sürmüştür, Bilgin'in çevre sakinlerinin tanıklığına dayandırıldığı iddiasına göre ise en az iki gün sürmüştür. "Karşılaşma çok muvaffakiyetli olmuş, oyalama müsademesi devam ederken hadise mahalline makinelî vesaitle jandarma takip müfrezeleri de yetirmiştir. (...) Müfrezelerimiz kaçanlarla ikinci bir müsademe daha yapmış, bunlardan biri daha yaralanmıştır. Çetenin silah ve tabancalarından başka beyanname, hüviyet cüzdanı, silah ve yol vesikaları bulunmuştur. Kaçanların tepelenmeleri bir saat işidir."
- 23 A.g.e. (...) Fesatçı çetenin tepelenmesinde, Diyarbakir vali vekili Kazım Demirer, müfrezeler komutanı binbaşı Hamdi, merkez bölük komutanı yüzbaşı Hulusi, Bismil jandarma komutanı yüzbaşı Salih, Sınan nahiyeye müdürü Haki, yaralı Diyarbakir merkez karakol komutanı Faruk, şehit jandarma Zülkif, göçmen köylü Nasuh, diğer jandarma ve korucularımız büyük feragatle çalışmışlardır. (...) Şehit Jandarma Zülkif için bugün muazzam bir cenaze alayı tertip edildi. Müfettişlik, vilayet ve kolordu erkani ile zabitler, halk, mektepçiler merasime iştirak ettiler. Namazı Ulu Cami'de kılındı. Saylav Akagündüz, tabut önünde ölünün hatıra ve hizmetlerini andı. Şehit jandarmamız, herkesin gözyaşları arasında defnedildi."
- 24 A.g.e.
- 25 Le Directeur de la Sureté Générale Inspecteur Général des Polices des Etats du Levants /Mandat Francais'den Haut Commissaire de la République Française en Syrienne et Liban Cabinet politique Şefi'ne dos: 5438. Beyrouth, le 31 Juillet 1937. 31 Temmuz 1937, Beyrut. "Kürt isyanı lideri yaşamını yitirmiş olan Şeyh Sait'in burada mülteci olan kardeşi Şeyh Abdurrahim Paloyî, Hüseyin Bin Aliyê Ahmed ve Şabanazade Hilmi Yıldırım adlı Türkiye firarileri yaklaşık bir ay önce Şam'dan ayrılıp Kürtlerin Dersim dağlarındaki isyana katılmak için Türkiye'ye geçmişler. Şam'daki Kürtlerin aktarıklarına göre söz konusu grup sınır geçerken Türk birlikleri tarafından yakalamp kurşuna dizilmiş."
- 26 "Fesatçı Bir Çete Cenup Hududu Boyunda İmha Edildi", *Tan*, 18 Temmuz 1937, s. 1, 11. (...) Verilen malumata göre, bu çete, çapulculuk için hududu geçen takımdan değildir. Bunlar, Pıran ve Palu taraflarında teşkilat yapmak, masum halkı aldatmak, cenupta bir asayişsizlik hadisesi çıkarmak, Dersimli Seyit Rıza'ya yardım etmek ve şimdiki kadar asılan, tepelenen arkadaşlarının intikamını almak niyetiyle elbirliği etmişlerdir. Çetenin fesat planı tamamen suya düşmüştür."